

FOLIA SELECTA

KUKLAY ANTAL: Pilinszky János József Attila c. verséről	1
KUKLAY ANTAL: Megszentelt örökségünk	2
JACQUES MARITAIN: A hit útjai. II.	5
HORVÁTH SÁNDOR OP: A természetjog egyedi vonatkozásai.....	12
FLORILEGIUM - Jacques Maritain: a profán megszentelődésének kora - Horváth Sándor: a történések kettős arculatáról.....	24

Köröm, 1996 április

JÓZSEF ATTILA

Katonája a mindenségnek,
bakája a nyomorúságnak,
teszünk azzal valamit is,
hogy a füvek zöldellő erejébe
visszahelyezzük a halottat?

A szótár szavai préselt virágok, az eleven valóság holt lenyomatai. A költő kivesz egy szálat a herbáriumából és visszahelyezi az olvasók képzeletének zöld mezejébe, ahonnan vétetett. In spe resurrectionis, a föltámadás reményében.

Hajnalban a füvek csodára ébrednek: a préselt virág kivirult! Hála az Isten kegyelmének és a költő hősiességének, a poétának, az "alkotónak", ahogy a régi görögök és rómaiak nevezték a szavak műveseit.

Az olvasás húsvét hajnali séta az új életre kelt virágok között in gaudio resurrectionis, a feltámadás örömeiben.

- Öröm-művesek, köszönjük nektek! Sokat tettetek értünk!

MEGSZENTELT ÖRÖKSÉGÜNK

- Vegye ki, esperes úr, hadd legyen jó idő !

Hányszor bízatta édesanyám a csapi tanítói lakás ebédlőjében a tanfelügyelőket, majd légvédelmi tartalékos főhadnagy édesapám tisztársait, akik elragadtatva magasztalták a szokásos vasárnapi krémesünket. Csak most értem meg a tréfás-komoly mondás értelmét: ha a vendég elől elhúzzák a tálat, az Isten nyila sújt a házra (a jurtára), és jég veri el a termést. Hányszor hallottam azóta is a keleti vendéglátásnak ezt a szent törvényét-fohászát a háziasszonyok szájából!

Mi, gyerekek, persze szívesebben ettünk volna cukrászdái süteményt. Most, fél évszázad múltán nincs lehangolóbb számomra, mint cukrászdában krémest enni. Valamiféle szentségtörés, édesanyám liturgiájának profanizálása, silány, lélektelen utánzata. Ugyanúgy hajtogatta minden egyes nyújtás előtt a tésztát, mint később én a korporálét, kilenc rétre: fel, le, jobbról, balról. Így vitte Tarziciusz is a Szent Testet a börtönbe, kebelébe rejtve, kendőbe hajtogatva, hogy ki ne essék. Ezt a kilenc rétre hajtott oltárkendőt hímezték őseink középen és négy sarkán a húsvéti Bárány és a négy evangélista jelképeivel. Mind a mai napig így hímezik késői leszármazottait is: a református templomok úrasztala térítőit és a falusi "szentelő kendőket", amivel a húsvét reggeli ételszenteléskor terítik le mifelénk a sonkát, tojást, kalácsot. Középen és négy sarkán rajzol a püspök keresztet szentelt vízzel és szent kenettel az oltárra, a megváltott mikrokozmoszra, az ég és a föld találkozási helyére. Így ragyognak az ékkövek a karoling evangéliumos könyvek és az ereklyetartó kazetták fedelén. Krisztus öt szent sebe így aranylik a húsvéti gyertyán, az öt kereszt a bizánci templom öt kupoláján és a jeruzsálemi ötös keresztben: a megváltásnak ugyanaz a "mintája", ahol a négy szél a kozmosz, a közép a megszentelő Isten jelképe. Így rendeződtek el a dobronyi asszonyok keresztaszemes mintái a vasárnap délután leterített konyhaasztalunkon is. Mert a kegyelem rendje mindent áthatott: édesanyám fehéreműs szekrényét a hímezett abroszokkal és a kilenc rétre hajtogatott zsebkendővel, és a fiumei kikötőben álló hadihajót, "közepében, négy sarkában nemzeti szín zászlókkal" a 101 magyar népdalos füzetünkben.

Valamiképpen ezt a rendet kereste amerikai fotoriporter vendégem, Leonard Freed is. Budapesti művészbarátom küldte hozzám, vallásos faluban akart felvételeket készíteni. Egy japán magazin magyar témájú cikkeihez rendeltek tőle színes fotókat. Két kisfilmes gép lógott a nyakában. Az egyikkel a magazinnak dolgozott, a másikkal fekete-fehér szenvedélyének hódolt. Apja orosz emigráns volt, anyja amerikai. Harminc éves korában elhatározta, hogy szakít tisztviselői munkájával, és fotózni fog. Juliánusz barát utódaként elindult

napkelet felé, hogy felfedezze és megörökítse ősei életmódját. Az amerikaiakat - mondotta - nem érdekli a saját eredetük. Az antropológiai gyűjteményekben csak az afrikai és az indián kultúra emlékeit őrzik, de nem kíváncsiak arra, hogyan éltek bevándorló őseik. Meg akarta örökíteni azt az életformát, ami itt, Kelet-Európában még megtalálható, de náluk már eltűnt, s rövidesen itt is eltűnik. Megkért, hogy három napon át elkísérhessen mindenüvé. Fényképezte a misét, a hittanórát, az óra utáni pingponglabda-fújást, az elsöpénteki beteglátogatást, a szőlőszedést a lugasról, a sárgarépa verdelést és a ló befogását a szekérbe. A következő évben a nyugatnémetek fizették new-yorki repülőjegyét és budapesti szállodáját, meg a bérelt autót, hogy '56 harmincadik évfordulójára készítsen fotókat a Geo és a Stern számára. Újra eljött három napra. Így került a Stern októberi számában egy cikkbe a girincsi hittanóra, meg a sajtóhídvégi cigányzenés temetés és Kádár János szívélyes ölelkezése Gorbacsovval. Fényképész barátom később felfedezte egy francia fotómagazinban körömi gondnokom betonasztalos szőlőlugását megdicsőülten az év fotói között.

Hány rendbeli igazság, jóság, szépség és szentség rejtőzik itt, a szemünk előtt, amit - hála Istennek - még a budapesti néprajztudós sem láthat, csak a betévedő idegen. A svájci grafikus művésznő elragadtatással nézte a Trabant ablakán át az átmenti árok és gyepsáv mezei virágpompáját. Náluk ilyen nincs. A vidéki orvoscsaládot meglátogató német mérnököt megdöbbenette, hogy a vendégek érkezésére a háziak kikapcsolták a tévét. Náluk ez elképzelhetetlen. A francia kistestvért pedig, hogy megmutatták neki a szülők és gyerekek hálószobáit. Ahogyan engem is meglepett, amikor a moldvai csángó diákok számára a plébánia padlóján szétrakott matracokat reggelre összetolva találtam. Nálunk még megvannak a dülőutak, ahol mindenki járhat, közlegelők, ahol mindenki gombászhat vagy kocoghat, és erdők, ahol mindenkinek joga van rőzsét szedni és kirándulni. S ezek a dülőutak, legelők és erdők ma még ott burjánzanak, kanyarognak a lakótelepek betonfalai mögött, ahol a betoppanó szomszédot leültetik az utolsó töltöttkáposzta mellé:

- Vegye ki, szakikám, hadd legyen jó idő!

Móricz Zsigmond egyszer megszólított egy kisbojtárt:

- Mondd, fiam, miért élünk?

-Azért élünk, - válaszolta a gyerek -, hogy vasárnap tiszta inget és tiszta gatyát vegyünk, és elmenjünk az Isten házába.

Csak Pilinszky tudott ilyen tömören fogalmazni, ahogyan ez a kis pusztapoétája, mint a szentelő kendők hímzésén, egy mondatba belesűrítve a megváltott kozmosz himnusát. A végtelen pusztát, s a meleg kuckót a kemence sutban, és a szent házat, ami egyszerre végtelen és ólmeleg. A csorda porfelhőjében átizzadt hétköznapokat és a vasárnap reggeli vasalt ing hűvös tisztaságát. A karikás ostortól kérges apai kezet és édesanya simogatását a szombat esti fürösztésnél. A tömött padokból zengő zsoltárt: Uram, Téged tartottunk hajlékunknak". Egyházunknak, amivé az üdv házat, idv házat

torzította-értelmezte nyelvünk fejlődése. Hogyan ízlelgette a szó zamatát Anna Lena, a magyarul tanuló olasz egyetemista lány: a magyaroknak egyháza van: casa una. És minden látszat ellenére - az idegenek ezt jobban tudják - egy nyelve, egy szíve, egy lelke. És egy háza, házája. Ma még. Ma még értjük a magyart, a "beszélő embert", amiről őseink a sztyeppék messzeségéből felismerték, és elnevezték egymást.

Jacques Maritain:

A HIT ÚTJAI. II.*

IV.

A hitből fakadó egység

A hit homályos közösség azzal a végtelenül fénylő ismeréssel, amellyel az isteni Mélység ismeri önmagát. Isten mélységeiről ad hírt. Meghalad minden emberi rendszert, ha valódi; a kinyilatkoztatáson nyugszik, ill. azon, akit emberi névvel meg nem nevezhetünk, s aki mindenki számára hozzáférhető fogalmakban akarta megismertetni velünk magát. A hit transzcendenciájával együtt jár egy sajátos paradoxon: a hit a maga területén - a hit tárgyát képező dolgokban - rendkívüli módon egyesíti a lelkeket, az emberi élet számára abszolút bizonyossággal. Egyedül a hit képes megteremteni a lelkeknek ezt az egységét - a hit azonban csupán a magasban hozhatja ezt létre. A hit nem hoz létre doktrinális vagy magatartásbeli egységet tevékenységünk egyetlen olyan területén sem, amely a hit tárgyát nem képező emberi dolgokat érint.

Azok a katolikus értelmiségiek, akik részt vettek ezen a héten, egyesültek a hitben és az Egyház tanításában. Az összes többit illetően, legyen szó filozófiáról, teológiáról, esztétikáról, művészetről, irodalomról, politikáról (jóllehet voltak álláspontok, amelyeket közülünk senki nem vallott magáénak, mert azok a hittel összeegyeztethetetlenek), kétségtelenül a legváltozatosabb álláspontokat vallhatják és vallják is magukénak. A hitből fakadó egység túl magas ahhoz, hogy az emberi dolgokat kötelezően irányítsa, kivéve, ha szükségszerű kapcsolatba kerülnek a hittel.

A hit szabad működést kíván az ész számára az emberi dolgokban, és biztosítja is ezt a szabadságot. Az értelem vágyakozik arra, hogy foglyul essen, de egyedül Istennek, a Megváltó Igazságnak szeretne foglya lenni.

A hit egységet teremt az emberek között, de ez isteni egység, nem emberi, s éppannyira transzcendentális, mint maga a hit. De hiszen a jó nem árad-e szét magától? Lehetséges volna, hogy ez az isteni egység az örök hegyek magasából nem ömlik el síkságainkon, s nem hozza nekünk minden pillanatban egységesítő erejét? Igen, elömlik, közli magát, ha hívó a lelkünk, ha hitünk nem vérszegény és csenevész, ha megvannak bennünk a szükséges gyakorlati feltételek, ha hitünket a szeretet alakította erénnyé. Ekkor a hit átjárja értelmi és erkölcsi életünket, a belőle fakadó transzcendentális egység szétárad emberi

---

* Les chemins de la foi IV.-IX. = Le philosophe dans la cité, Paris, Alsatia, 1960. 188-198.p. Elhangzott 1949. május 8-án Párizsban, a Keresztény Értelmiségiek Hetén. A tanulmány első része az 1995 áprilisi Folia Selecta 11-18. oldalán található

cselekvéseink minden fokán: de titokzatos és benső módon, magára a hitre jellemző transzcendenciával, nem láthatóan és formulákba önthetően, kézzel tapinthatóan, hanem szellemi lendülettel és a kegyelem láthatatlan működésével. A hit által létrehozott egység a hit tárgyán kívüli dolgokban inkább sugallt egység, mint doktrinális vagy tárgyi irányítás. Ilyen egység kifejezésére nincsen megfelelő szabály vagy rendszer, ez a lélek forrásainál születik, mint az a béke, amelyet Jézus ad, s amelyet a világ nem képes megadni. Megkísérelhetjük még tovább jellemezni? Nekem úgy tűnik, hogy a hitből eredő egységben megszületik egy fajta magatartás az igazsággal, a bölcsességgel, a szabadsággal szemben, s hozzátenném még: az az egység függvénye lesz annak, hogy milyen mélyen járt át minket az Evangélium.

V.

Magatartás az igazsággal szemben

A szóban forgó egységgel velejár egy bizonyos magatartás az igazsággal szemben. Egy nagyon egyszerű, szellemi egyszerűségű, evangéliumian egyszerű magatartás. Gyermeki bizalom, gyanútlan tisztalelkűség, amely jobban szereti az igazságot minden intellektuális megalkuvásnál s minden huncutságnál, legyen szó filozófiáról, teológiáról, művészetről vagy politikáról. Ez a tisztalelkűség gyökeresebb megtisztulásokat kíván, mint gondolnánk. Minden filozófus szereti az igazságot, de milyen vegyítésekkel? Jelen van ott a filozófus énje, hogy álcázott szörnyetegeit ugyancsak belevigye ebbe a szeretetbe. Ha az ember ebből a szempontból veszi szemügyre a filozófiai rendszereket, azt találja, hogy számos gondolkodó munkássága nem csupán az igazság őszinte kutatását rejti magában, hanem egyszersmind egyfajta, éles elmével társuló vágyat is az iránt, hogy megtalálják a lehető legelőnyösebb intellektuális pozíciókat, arra való igyekvést, hogy koruk cinkosaivá váljanak, vagy találkozhatunk náluk egy bizonyos eluralkodó szenvedéllyel, amellyel valamiféle frusztrációkat kívánnak kompenzálni. Ha igazságszeretetünket megtisztítaná a hit tüze, akkor bár nem lenne a miénk mindenféle doktrína, de szabadok lennénk egy csomó, megosztást szolgáló parazita motívumtól.

A teológiával kapcsolatban szeretném megemlíteni egy másik módját is annak, hogyan alakulhat ki az igazság keresése közben az intellektuális megalkuvás. Tudjuk, hogy a teológia, a természetfölötti hitbe gyökerezve, tisztán racionális tanokat használ, és számára eszköz a filozófia, amelynek segítségével igyekszik eljutni a kinyilatkoztatott igazságoknak valamilyen értelmi fölfogásához. A filozófia eszköz a teológia számára, melyet maga választ a saját szolgálatára, maga keresi meg a céljai eléréséhez leghasznosabb filozófiát. És melyik filozófia lesz a leghasznosabb? Vajon az (a többé-kevésbé téves), amelyiknek legnagyobb befolyása van korunkra, és így lehetővé teszi a

teológus számára, hogy általa viszonylag könnyen érje el a lelkeket és fordítsa őket Isten felé? Íme, ez lenne az igazság helyett a megalkuvás a legmagasabb szférákban. Mert a teológia számára csak az igaz filozófia lehet hasznos, függetlenül attól, mennyire tetszik a kortársaknak. A teológiai igazság szolgálatába lépő ismerő eszköz csak a filozófiai igazság lehet, melyet a mélyére hatolva előbb a maga természetes és racionális rendjében ismerünk meg, s bármennyire aránytalan is ez az isteni misztériumhoz képest, a teológia használja, ami által emelkedetté válik, amint nő az eszköz-ok méltósága, melyet a tevékenység teljessége, a legfőbb tevékenykedő működtet. De így a filozófiai igazság, nem pedig a filozófiai tévedés válhat emelkedetté. Hogy hasznos eszköz lehessen, a filozófiának csupán igaznak kell lennie, semmilyen más követelmény nincsen vele szemben.

Engedélyt kérek ennél a pontnál egy kis zárójel nyitására, mert szinte hallom néhány embernek a hangját, akiket sokkolnak soraim: "íme - mondják - hova akar ön eljutni! Azt akarja, hogy mindnyájan tomisták legyünk!" Tetszene Istennek, ha filozófusok, teológusok, mi mindnyájan tomisták lennénk, s kétségtelenül ezt a kegyelmet kívánom mindnyájunknak. De a hit nevében senkit sem akarok arra kötelezni, hogy tomistává váljon. Nem a hitetlenségükért teszek szemrehányást azoknak a teológusoknak, akik Szent Tamással bizalmatlanok. Bizalmatlanságuk csupán értelmi hiányosságra vall. Nem kétlem, lehetnek nálam sokkal, intelligensebbek. Még nem elégge intelligensek. Itt nincs szó a hitükről.

A teológiával kapcsolatos megjegyzéseim nem mennek messzebbre, mint azok, amelyeket az imént a filozófiához fűztem. Egyik esetben sem kívánom, hogy a hitből fakadó egység valamely tanbeli vagy rendszerbeli egységbe torkolljon. Egy másik egységnek kellene megszületnie, amely láthatatlan, megfogalmazhatatlan, amely a filozófus és a teológus emberségének a területén kibontakozó egyfajta szellemi egység, ugyanaz a szellemi magatartás. Ez kétségtelenül csökkentené a különböző és ellentétes rendszerek számát, bár nem törölné el őket. Nem lenne mindenki tomista, de igazságszeretetünkben mindnyájunknál kevesebb lenne az összevisszaság.

Mint ahogy a tomizmusról beszéltem, egy másik kitérőt is szeretnék megengedni magamnak csupán azért, hogy fölhívjam a figyelmet egy tényre. Szeretném megjegyezni, hogy Franciaországban a két világháború között történelmi alkalom kínálkozott arra, amit a tomizmus reneszánszának hívnak, s hogy a katolikus francia értelmiség ebből nem profitált. Más dolgok voltak a fejekben: modern filozófiák, a közvetlen cselekvés követelményei, rendek, iskolák és irányzatok versengései. Nem szeretnék senkit megbántani, mégis meg kell jegyezni, hogy a Szent Tamástól való önmegőrzésnek bizonyos szándéka nem vált dicsőségére a bölcs gyermekek éleslátásának. De az a lényeg, hogy a munka folytatódik és folytatódni is fog, Franciaországban és másutt. A tomizmus nem halott, s ott vannak még a munkások, régiek és újak, hogy dolgozzanak a közös művön. Igaz, mindig jelen lesz két dolog a tomizmus

ellenében: maga a tanítás, amely vulgarizálja az iskolában tankönyvekkel, sztereotip formulákkal, elkerülhetetlen egyszerűsítésekkel és elkerülhetetlen rutinnal; és saját technikai tökéletessége, amely megijeszti a magukat eredetieknek tartó lelkeket, akik nem értették meg, hogy azok a kulcsok, amelyeket Szent Tamás annyi gondnal készített, az ajtók kinyitását szolgálják és nem becsukásukat.

Zárójeletem bezárom. Hozzá kellene még tenni, hogy az a magatartás az igazsággal szemben, amelyet megkíséreltem leírni, s melyet bennünk az élő hit hoz létre - a hit szelleme, ha szétáradt előbb - , nem csupán a teológia és filozófia területén születik meg, hanem a művészet terén is, ahol a kérdéses igazság többé nem az egyetemes igazság, hanem a művész teremtő intuíciójának az igazsága, amely iránti hűségében minden mást fölhalad; s a hit szelleme létre fogja hozni azt a magatartást a politika területén is, ahol a kérdéses igazságot igazságosságnak hívják.

VI

Magatartás a bölcsességgel szemben

Szó volt a hitből eredő egység első vonásáról, az igazsággal szembeni magatartásról. Ennek az egységnek második jellemzője, úgy tűnik, egy bizonyos magatartás a bölcsességgel szemben. A bölcsesség ízes tudomány, *sapida scientia*, gyümölcs; és a Szent Tamás által megkülönböztetett három bölcsesség, a metafizikai, teológiai és a szemlélődő bölcsesség közül ez a harmadik munkálkodik a bölcsesség adományának emberfölötti módján, ennek gyökere az élő hit s ez érdemli meg par excellence a bölcsesség nevet.

És a hit, amint már emlékeztettem rá, nem irányul-e maga-magától a kontempláció felé, a kontemplatív gyakorlat felé, amelynek elnyeréséhez mindazonáltal önmagában nem elegendő, mivel ez a tapasztalati ismeret függ a szeretettől és a Szentlélek ajándékaitól is? Ha nagyobb lenne a hitünk, mi mindnyájan, mindenki a maga módján, haladnánk az Istennel való egyesülés megtapasztalása felé - ami a legmagasabb bölcsesség -, s megértenénk, hogy a valóban termékeny cselekvésnek ez az egyedüli forrása Ez a szemlélődés, beteljesedve a szeretet által és a szeretetben, afelé tart egyébként, hogy cselekvésbe csorduljon. De önmagában, a velejáró megpróbáltatásokkal valóban nincstelenné teszi, Isten eszközévé, munkatársává alakítja az embert. A legnemesebb tevékenység is, ha nem misztikusan kiüresített, ha valamilyen módon nem a - bár rejtett - kontempláció túlcsoordulása, végzetesen kockáztatja, hogy kiábránduláshoz vagy keserűséghez vezet.

A kontempláció - erősen hiszem - arra hivatott, hogy új formákat öltve, hajlékonyabbá és szabadabbá válva fölvegye a felebarát szeretetének inasruháját s szétszédjen a közösség életében. Ezt szeretném kifejezni, amikor azt

mondom, hogy a tevékenység talán a misztika egyik álruhája, de nem abban az értelemben, hogy létezhetne a tevékenységnek valamiféle misztikája. A tevékenységnek nincs több misztikája, mint a nehézkesség misztikája. Állj meg hát, mondja az Úr, várj egy percig wait a minute, maradj egy kicsit nyugton, állj meg és lásd, én vagyok az Isten.

Kétségtelenül meglepődnek közülünk azok akik csak a tevékenységben hisznek. Mi mindnyájan olvastuk Bergson könyvét a Két forrásról. Tudjuk, milyen leckét adott nekünk egy Aldous Huxley, aki semmit sem ért dogmáinkból, de aki megértette, milyen rendkívül fontos az emberiség életében a szellemi tapasztalat. Tudjuk, milyen része volt egy bizonyos misztikus meditációnak, lett légyen csupán a természetes rendből való, egy Gandhi tevékenységében. Legyen szabad megjegyezmem, hogy egy trappistává lett költőnek a kontemplációról írt könyvét jelenleg százezres példányban vásárolják az Egyesült Államokban, csakúgy, mint ugyanennek a szerzőnek azt a művét, melyben megtérését mondja el. Ez csak picit jel, engem azonban különösen érdekel, mert jó néhány éve gondolom, hogy a világ legaktívabb országa a szemlélődés homályos vágyával dolgozik. Hová vezet ez a vágy? Bizonyos, hogy a világ bármely részéről legyen is szó, a bölcsesség és a kontempláció Isten leányai, akikről az emberi faj nem mondhat le.

VII

Egy bizonyos magatartás a szabadsággal szemben

A hitből eredő egység harmadik jellemzője, azt gondolom, egy bizonyos magatartás a szabadsággal szemben. Ha igaz, hogy a kegyelem Isten fogadott fiaivá tesz minket, akkor minél mélyebbé válik bennünk a hit, annál erősebben kell készítenie minket a fiak szabadságára, erre az autonóm szabadságra, amely függetlenség a teremtményektől és függés Istentől. Tehát a teológus szabad a teológiával szemben, a filozófus a filozófiával szemben, a politikus a politikával szemben. És ez a fajta szabadság, amellyel túllépünk azon, ami mindnyájunkat a legmélyebben elkötelez, titokzatos, ironikus és szárnyaló módja annak is, hogy felülemelkedjünk különbözőségeinken.

Tehát a világgal szemben is szabadok vagyunk. Szabad utat adunk a láthatatlannak a láthatóval szemben. Valódi helyükre tesszük a társadalmi kérdéseket és a törvénykezést, melyek kétségtelenül fontosak, de másodlagosak. A lelkekben munkálkodó erőkben ismerjük fel az elsődlegesen fontosat. Tiszteljük bennük ezt a szabadságot, melyet mi magunk belülről megélünk. Nem azt kívánjuk, hogy hamut hintsenek magukra az eretnekek, hanem azt, hogy az élő Istenhez térjenek. Megértjük Szent Ágoston szavainak súlyát: "Azt hitted, hogy az ellenségedet gyűlölöd, és a testvéred az, akit gyűlöltél." A legkeményebb konfliktusokban se törölődjön ki a jogérzék és ellenfelünk

méltóságának tisztelete. Ez a belső szabadság, ha egymásban kölcsönösen elismerjük és tiszteletben tartjuk, bizonyos jele az emberi kapcsolatok legmélyét érintő szellemi egységnek, s valamiképpen a természetfölötti hit transzcendentális egységét tükrözi bennünk.

VIII

Az Evangélium belénk költözése

Így tehát az igazsággal, a bölcsességgel s a szabadsággal való kapcsolat jellemzi azt az egységet, amelynek a meghatározását kerestük, amely az emberi dolgok szívébe költözik, de amely csupán a szellemi magatartásra vonatkozik. Túl finom és törékeny ez az egység ahhoz, hogy szabatos kifejezést nyerjen. Ugyanakkor azonban rendkívül fontos és jelentős, minthogy természetfölötti erényből ered, amely magától egyesíti az isteni igazsághoz csatlakozó embereket. És csak ebben a csatlakozásban egyesíti őket, tehát transzcendentális egységről van szó, az önmagán túláradó s a mi törékeny cserépedényünkbe átömlő egységről. Világos, hogy ez az egység, amely a hit növekedésével jön létre, függvénye annak, hogy az Evangélium milyen mélységekig költözik belénk. Amikor újraolvassuk az Evangéliumot, félelmetes és édes - mint maga az Isten - követelményeinek és szabadságának mindig új arca tűnik elő. Boldog, aki örökre betéved ebbe a fényerdőbe, és az emberben sugárzó Abszolút csapdájába kerül. Minél inkább növekszik a tapasztalatunk, annál távolabb érezzük magunkat az evangéliumi erkölcs gyakorlásától. Ezzel együtt azonban egyre gazdagodik a róla alkotott fogalmunk, és nő bennünk annak a vágya, hogy titokzatos igazságai belénk vésődjenek: ezt nevezem én az Evangélium belénk költözésének.

Amikor a természetfölötti igazságokon elmélkedünk, akkor mi elmélkedünk az isteni igazságokon, de amikor az Evangéliumon elmélkedünk, akkor az Evangélium szól hozzánk, s mi elég, ha figyelünk. Amit az Evangélium így elmond, hogy megnyissa egy kicsit a lelkünket, az kétségtelenül nincs távol tőlünk, amikor együtt megyünk Mátéval, Márkkal, Lukáccsal és Jánossal. *Mane nobiscum Domine, quoniam advesperascit.* Maradj velünk Urunk, mert későre jár.

Ügy tűnik, egy új keresztény kornak kell megvalósulnia. Ez olyan kor lesz, melyben az emberek minden eddigénél többet fogják olvasni az Evangéliumot, és soha nem volt mértékben elmélkednek majd mondanivalóján.

IX Új kereszténység

Az imént utaltam egy új keresztény korra. Előadásom alatt tulajdonképpen végig erre utaltam: Mert mik a hitnek ezek az új útjai, mi ez a hitből szétáradó egység, amiről beszéltem, ha nem egy új kereszténység megvalósulásának a csírái?

Minél drágább számunkra a remény, annál inkább kell őriznünk a reá vonatkozó álmainkat. Civilizációnkban egy új keresztény kor eljövételének reménye szerintem hosszú távú remény, nagyon hosszú távú remény. Ezzel kapcsolatban már jeleztem álláspontomat egy 15 évvel ezelőtt írt könyvemben. Az azóta bekövetkezett események csak megerősítették elgondolásaimat, melyek pesszimisták a jelent illetően, optimisták a jövőre nézve. A háború után a szellem csak olyan hősiességgel uralhatta volna a beteg világban szabadjára engedett erőket, melyet lehetetlenség elvárni a nemzetektől. Minthogy az emberi értelem elkerülhetetlenül elégtelen az előtte álló feladathoz, csak remélni lehet, hogy a közvetlen jövő számára elrendeződnek a dolgok, kerül amibe kerül, hála az emberi középszerűség vegetatív forrásainak, akarom mondani hála egy bizonyos állati éleslátásnak, amely szabályozza a történelem természetes lendüléseit. De ha a maga egészében vesszük fontolóra a világtörténelemnek azt a szakaszát, amelybe beléptünk, nem mondhatunk róla banálisabbat, mint hogy átléptük az Apokalipszis küszöbét. Az atombomba jó reklám Leon Bloynak.

Vajon holnap itt a világ vége, s a nagy krízis után nem kezdődik-e a világtörténelem új szakasza? Ami engem illet, azt gondolom, hogy új periódus kezdődik. Ehhez a jövőndőhöz küldöm követül reményeimet, melyek egy a középkorinál sikeresebb keresztény civilizáció új korszakának eljövését köszöntik.

Horváth Sándor (1884-1956)

A TERMÉSZETJOG EGYEDI VONATKOZÁSAI*

Signatum est super nos lumen vultus tui Domine **

Ps. 4. 7.

Ha a "jog" szót halljuk, ahányan vagyunk, annyi félet gondolunk. Talán legjobban jár az, aki a jogot csak a kisbíró és a zsandár személyén át ismeri. Ez legalább némi lemondással gondolhatja: a jog a hatalom megnyilvánulása az elnyomott vagy elnyomható alattvalókkal szemben. Legrosszabb annak a helyzete, aki a jogot a jog mesteremberein keresztül ismerte meg. Mélységes elkeseredést és megvetést vált ez ki a lelkében, mivel nem a jogot, hanem annak csak paródiáját, a vele való játszás és kijátszás lehetőségeit látja így meg, úgy, hogy a jogban egy a jótól, igaztól és erkölcsöstől egészen idegen csalafinta világ jelenik meg előtte. A két szélsőség között számtalan lehetőséget és fokot találunk, amelyek közül csak egyet szeretnék fölemlíteni: a jog érdekszerű követelés - mondja - minden személyem körül forog. Jog az, ami nekem megfelel, amit következésképpen minden eszközzel követelhetek és kikényszeríthetek.

Nagyjában a felsorolt három típus jelzi a jog elméleti felfogásának fejlődését és gyakorlati megvalósulását. *Megvan a közös vonásuk: a hatalom gondolatának elfajulása, ill. a vele való visszaélés.* A két szélső a hatalmat elnyomó vagy követelőző formára rúttja el, a középső pedig ennek erejét oda akarja irányítani, ahol ez hasznosabban vagy a vágyaknak megfelelőbben nyilvánulhat meg. *A hatalomban eszerint a jognak alighanem lényeges alkotóelemét kell látnunk és helyes meghatározásából kell a jog igazi fogalmát kihámozunk.* De ha ezt akarjuk tenni, akkor el kell tekintenünk a hatalom közönséges felfogásától, amely azt az erkölcsi világra átvitt fizikai törvények és történések szempontjából szemlélteti. Az erkölcsi érték olyan magaslatán kell ennek tartalmát keresnünk, amelyen az "elnyomó" nem a kényszerrel, hanem a tiszteletre méltóval, a meghajlás pedig az akaratnak a hatalomhoz való benső idomulásával azonos. Aquinói Szent Tamás potestasa, a tartalomtól dús potentia jelenik így meg lelki szemeink előtt, ami végelemzésben a tárgyi szentség, a sanctitas obiectiva alakjában kristályosodik ki. *Ebből látjuk, hogy a jog nem csalafintaság, nem is az erőszak kategóriájában létesülhet csak, hanem a legszentebb, és minden tekintetben föltétlen erkölcsi értékek között is kereshető.*

---

* A szerző felolvasta a kassai nyári egyetem előadássorozatában 1943 júli 24

** Ragyogtasd ránk, Uram, arcod fényességét!

Ha tehát a jogot megalapozó érték a tiszteletet parancsoló hatalom, akkor ebben vagy abszolút értéket kell látnunk, vagy pedig ennek alárendelt, tőle mértékelt és pontosan meghatározott értékeket. Itt is igaz, amit ontológiai vonatkozásban annyit hangsúlyozunk: *oportet in omni genere esse aliquid primum, quod est causa eorum, quae in illo genere sunt*. Ahol parancsoló és engedelmeskedő, követelő és teljesítő tényezők vannak, ott kell valaminek lennie, ami ezeket a viszonylatokat megalapozza, rendezi és fölcserélhetetlen viszonypárok formájában valósítja meg.

A jogot a tapasztalat személyek közötti rendezettségnek mutatja. Annak az erénynek a tárgya, annak az igényeit elégíti ki, amelyet igazságosságnak, *iustitiának* mondunk. Az emberi lélek egyik alaphajlandóságából sarjad az az erény, amelynél fogva természeténél fogva kész a külvilág adatait rendeltetésük szerint kezelni, főképp pedig a vele szemben álló személyekkel úgy bánni, amint ezt ezek méltósága és igényei megkívánják. A szeretetnek a törvényét a természet Ura úgy fogalmazta meg, hogy határai, ha nem is teljesen azonosak (prioritás és intenzitás szempontjából), de mindenesetre hasonló kiterjedésűek legyenek, mint az önszeretetéi. A jog törvényét ezzel szemben úgy határozta meg, hogy akarjuk az igazságosságot, amelynek mértéke nem bennünk, hanem a velünk szemben álló személyek igényeiben keresendő. Ezek az igények, amelyeket személyek egymással szemben támaszthatnak, egyenként és összességükben alkotják a jogot, az igazságosság erényének tárgyát.

A tapasztalati jog szemléletéből tehát azt vonhatjuk le, hogy alapja az igazságosság, a személyek közötti igények kiegyenlítése. A szeretet az egységen, az egyesülésen alapszik. Akit szeretünk, egy, azonos velünk, nem fizikailag, hanem az érzület szerint. Akinek igényeihez alkalmazkodunk, készek vagyunk megadni, ami megilleti, nem egy velünk, hanem mind fizikailag, mind érzületben különbözik tőlünk: *iustitia est ad alterum*. A jog tehát nem egyoldali követelés, nem is egyoldali teljesítmény, hanem a kettőnek a szintézise. Amikor tehát jogot állítunk, akkor kötelességet, tartozást (debitum) állapítunk meg, úgy hogy a jog egyrészt a követelő javát, másrészt azonban terhet is jelent, mégpedig nemcsak a teljesítő, hanem az igénylő személy szempontjából is, amennyiben az igazat, a jogot nem tetszés szerint, nem is a maga érdeke, hanem a vele szemben álló személy igényei szerint határozhatja csak meg.

Ha tehát a tapasztalati jogban adott igénylést és teljesítményt ki akarjuk szabadítani az önkény, a bizonytalanság vagy még inkább a nyersen érvényesülő hatalom vonzóköreéből, akkor egyrészt a tapasztalat horizontja fölé kell emelkednünk, másrészt pedig meg kell találnunk azt az abszolút, transzcendens értéket, amely a tapasztalati személyeket határozott, változatlan jogi alanyokká alakítja, igényeiknek pedig olyan alapot ad, hogy azok tényleg igazságos, jogos tartozások színében tűnjenek fel. Olyan feladatok ezek, amelyeket a bölcsélet old meg, amikor az érzékelhető világ adataiból felemelkedik a *primum ontologicumhoz*, az *esse per se subsistens*-hez, Istenhez, akiben minden tapasztalati lét és valóság végső okát, foglalatát, egyesítő, fönntartó és értékelő

tényezőjét találja meg. Ha a tapasztalati világ megértéséhez szükséges ennek a transzcendens valóságnak az állítása, akkor még nagyobb mértékben kell ezt a távolabbi értelemben vett erkölcsi világ magyarázatára és kialakítására vonatkozóan mondanunk. A teremtett világ egységét csak az biztosíthatja, hogy minden részleges valóságot az esse per se subsistensre vezetünk vissza, úgyhogy viszonyítás hiányában még a valóság nevére sem tarthat igényt: amit az önmagában valótól függetlenítünk, az a semmiség, a nihil nirvánájába tartozik. Az erkölcsi világ egységének és tartósságának épp ilyen szilárdnak kell lennie. De mivel itt nem az esse naturale, a természet vastörvényei a mérvadók, hanem az emberi elgondolás, az esse sec. rationem, azért a kapcsoló, egyesítő erőre még nagyobb szükség van, mint a fizikai világban, úgyhogy nélküle erkölcsi rend, főleg pedig ennek a jogi megvalósulása lehetetlen. A különböző fokozatokon keresztül, az ún. quarta via¹ fontolgatásainak világosságában úgy jutunk el a primum moráléhoz, minden erkölcsi adottság mértékéhez, a legfőbb Jóhoz, amelyben megtaláljuk azt a hatalmat, amely előtt minden jogalanynak meg kell hajolnia, amelyből jogalany mivolta származik, és ami mértéke minden teljesítménynek, követelésnek és tartozásnak.

A hozzá vezető út éppolyan göröngyös, mint a fizikai valóság terén, de a csúcsponton mérhetetlen élvezetek feltárója, mint az istenbizonyítékok általában. Ez most nem érdekel bennünket. Itt most csak arra akarunk rámutatni, hogy *a Summum Bonum nem azzal az ellenállhatatlan cselekvő befolyással kormányozza, irányítja és tartja fönn az erkölcsi rendet, amellyel a fizikai világ megtartását biztosítja, hanem vonzással, a céltudatos beállítással és olyan rendelkezéssel, amelyet csak az elme foghat föl, és csak ez használhatja azt törvény-, vonzó-vagy taszítóerő gyanánt.* Mert a teremtmény ösztöni hajlandóságai között a legmélyebb, a legellenállhatatlanabb a Teremtő felé való vonzódás, akaratának, rendelkezéseinek mintegy ellesése. Ennek az ellesett hangnak felcsendülése a lelkiismeret szava, közvetítője pedig az, amit természetjognak mondunk. Azokat a rendelkezéseket értjük rajta, amelyeket a legfőbb Jó a természettel adott hajlandóságokban közöl s amelyekkel az értelmes teremtményt magához vonzza, vonzáskörében megtartja és az erkölcsi élet és történet legfőbb irányító,

egységesítő és megtartó elveit vele közölni akarja. *A legfőbb Jóhoz való fölemelkedés útjának ennél a határkövénél akarunk megállni.* Hogy mit mond a határkövön, mi a természetjog lényege, mi a befolyása a tapasztalati erkölcs és jog kialakulására és irányítására, "A természetjog rendező szerepe" c. értekezésünkben vázoltuk. Itt csak néhány szempontot akarunk kiemelni, amelyek az egyéni erkölcsi és jogi életet olyan színben tüntetik fel, hogy ez mind létjogosultságában, mind pedig értékében ahhoz van kötve, hogy mennyiben érvényesül a legfőbb Jó vonzóereje és rendelkezéseinek ellesése, főképp pedig megvalósítása.

---

¹ Így nevezzük azt az istenbizonyítékot, amelyet Szent Tamás 1.2. 1. a negyedik helyen ismertet és amely az érzékelhető világban található különböző tökéletességi fokokon keresztül vezet el a legtökéletesebb lény szükségszerű valóságához.

A természetjog igazi jogot képvisel, amelyben Isten az értelmes lénynek elsősorban azt mondja meg, hogy nemcsak fizikai adottságában, hanem egész valóságában, minden értelmi és akarati megnyilvánulásában a legfőbb Lény felségjoga alá tartozik. Ennek megfelelően az ember természetjogát úgy fogalmazhatjuk, hogy élettere az isteni életben való részesedés, elsősorban természeti adottságainak mértékében, azután pedig annyira, amennyire a hozzá lehajló istenség ezeket megerősíti, kibővíti, vagy éppen az egészen sajátos isteni élettérbe beépíti. Ha tehát a természetjogot egyedi vonatkozásaiban akarjuk megfogalmazni, akkor azt mondhatjuk, hogy ez az embernek értelme és akarata szerinti arányos tökéletesülését, ennek lehetőségét és kötelező voltát írja elő. Az Istenhez való természetjogi viszony elsősorban is mentes minden kollektivitástól. Az egyén, mint ilyen, a saját lezártágában képvisel személyi értéket, vagyis olyan adottságot, amely önmagában határpont, Isten gondoskodásának határozott, különös tárgya, amelynek minden más teremtménytől független igényei és törekvései vannak. Tekintsünk el ettől a viszonytól, amelyet az értelmes teremtmény személyes istenképisége alapoz meg, az ember egyenlővé válik a világ többi adottságaival, az egyén pedig felolvad a kollektívumban, anélkül, hogy méltóságát megtartaná, vagy az elveszített helyett valami hasonlót kapna. A személyi méltóságnak az egyedre való átáradása és elveszíthetetlen megtartása a természetjognak első és alapvető jótéteménye. Ennek megőrzése és kifejlesztése pedig a legfőbb parancs, amelyet az értelmes lény föltétlen bizonyossággal meghall, és már pusztán léte révén is hangosan hirdeti az egész világnak azáltal, hogy messze kiemelkedik a természet többi adottságai közül. Mert ha Istenhez viszonyítva nem is válik tulajdonképpen jogalannyá, minden más teremtett tényezővel szemben ilyenként és tiszteletet parancsoló adottság gyanánt lép föl: aki bármilyen minőségben hozzányúl, Isten szemefényét érinti. Ezt a ragyogást találjuk a legfőbb Jóhoz való szárnyalásunknak azon az állomásán, amelyen a természetjog szava hallható, és ennek megvalósulásában és észrevételében kell ennek a legfőbb hatását látnunk az egyéni vonatkozások kialakulását és színeződését illetően.² A személyi méltóság a tárgyi szentség és kizárólag az egyedi érték kategóriájába tartozik: van, tehát méltán parancsolja és kényszeríti ki a létének megfelelő tiszteletet, nem a maga, hanem annak a hatalomnak az erejében, amelyből személyi mivoltát eredezteti. Ámde az ilyen méltóság üres követelmény és hiú bálvány vagy tabu lenne csak, ha a természetjog nem adna neki tartalmat. A fizikai személyt, mivel értelem és akarat hordozója, ezek használatára és így a tudatos személy megvalósítására ugyanaz a természetjog utalja, amelytől ontológiai méltóságát kölcsönzi. Innen van az egyén elidegeníthetetlen joga és kötelessége az értelmi képzéshez. A természetjog sem nem politizál sem pedig rendőrileg ellenőrizhető parancsokat vagy rendelkezéseket nem ad. Ezért ha ilyen értelemben beszélünk az értelem képzéséről, akkor ne a történelem folyamán felbukkanó jelenségekre

---

² Ezt fejezi ki a zsoltáros szava: signatum est super nos lumen vultus tui Domine. (Ps 4. 7.)

gondoljunk. A természetjog általános elveket hirdet, konkrét meghatározásukat pedig azokra a körülményekre bízta, amelyek között az egyén él, vagy amelyek ennek létét olyan mederbe terelik, amelytől tényleges fejlődése, mint alig elkerülhető szükségszerűségtől függ. *A természetjog tehát arányos értelmi képzést ír elő és megelégszik azzal, ha az őt értelmi erény valamelyike megvalósul a lélekben.*

Természetes hajlandóság viszi az embert mindegyik felé és teljesen egyik sem hiányozhat az épeszű emberben.³ A természet maga gondoskodott az észelvek készségében⁴ arról, hogy a környezetből meríthető ismeret a tudásban összegződjék, végül pedig abban a bölcsességben kristályosodjék ki, amelyet minden leülepedett öregedő, a tudomány szempontjából teljesen képzetlen elmében is megtalálunk, és pedig annál tisztábban, minél tökéletesebb ennek a természethez való idomulása. Amihez a természet az embernek jogot adott, s amit megkövetel tőle, ahhoz el is segíti mindaddig, amíg jóakaratot és irányításához való tiszta hozzásimulást talál az egyénben. A mesterségnek, arsnak nevezett értelmi erény, mint természeti hajlandóság, kiutalja az egyént az anyagi világba és készíti, hogy arra a legkülönbözőbb formákban rányomja értelmének alkotó és alakító pecsétjét. Hogy az ember értelmi erejét ebben is kiélje, a természetjognak leghatározottabb utasítása. Mesterség nélkül, ami azonos a munkával, az anyagnak az értelem révén történő felhasználásával és megtermékenyítésével nemcsak az emberi létfenntartás anyagi előfeltétele nem lehetséges, hanem nélküle még a tulajdonjogot sem lehet megalapozni. *Az egyénnek a mesterségre, a munkára utaltsága tehát nem bizonyos jó tanács, hanem szigorú természetjogi törvény, amelynek betartása nélkül lelkiisége és személyi alkata mindig hiányos és tökéletlen marad.* Ne értsük egymást félre. A mesterséget és a munkát nem a tapasztalati, kategoriális határozottság formájában nézzük. Ez a politika meg a társadalomtudomány dolga. Itt csak úgy használjuk azokat, amint a természetjog megkívánja, t.i. a külvilág anyagára rá kell nyomni az értelem bélyegét, ennek formáló erejének kell azt alakítani és az emberhez közelebb hozni. Az anyagnak ez a feldolgozhatósága és az értelem fölénye alapja a *ius utendi*-nek, majd pedig ennek konkrét formájának, a *ius proprietatis*-nak.

De bármiként gondolkozunk is az egyén értelmi tökéletesülésének módjairól és hatáiról, az biztos, hogy jog és kötelesség szerint az egyéneket egymástól elválasztani vagy megkülönböztetni nem lehet. *Amint Istenhez viszonyítva személyi méltóságuk teljesen egy értékű, úgy ilyen az értelmi tökéletesüléshez való joguk is.* Ennek keretében tehát nem lehet a természetjogtól védett, vagy akár csak javasolt kasztokat felállítani. Ha a konkrét értelmi képzésnek és képzettségnek van személy- és méltóságalkotó értéke, akkor oda mindenki felemelkedhetik és minden más szempontból menten

---

³ Ezek az értelmi erények eszmei magvai, mint a lélek általános igazságszeretetének különféle megnyilvánulásai.

⁴ Az észelvek készséget nevezi Szent Tamás "intellectus"-nak, ami már nem az értelmi képességet, hanem ennek, az önmagukban világos elvek felfogására irányuló, természetes hajlandóságát jelenti.

szabadon beléphet, anélkül, hogy a konvencionális korlátokkal törődnie kellene, vagy pedig törekvésében ezek bármiképpen akadályozhatnák. A természetjognak ez a kiegyenlítő jótéteménye mutatja, hogy milyen helytelen utakon keressük az elkerülhetetlen osztályok szétválasztását és az azokba való belépés föltételeit, és hogy mennyit hibázhat a pozitív törvényhozás mind az egyénnek megfelelő arányos értelmi képzés megakadályozásával, mind pedig ennek rákényszerítésével. Mert amint az emberek egymáshoz viszonyítva személyi méltóságuk szerint nem egyenlő értékűek, úgy az értelmi kincsek megszerzésére sem egyformán alkalmasak. Amint tehát nem lehet senkit sem a felsorolt értelmi erények egyik formájába sem belekényszeríteni, úgy nem lehet abban senkit sem megakadályozni, hogy azokban ne tehetségeinek megfelelő módon helyezkedjék el. A falanszter éppoly természetellenes, mint az értelmi bebörtönzés. A természetjog egyiket sem javasolja, de még kevésbé védi azokat. Az értelmi erényekben a természet hajlandóságai jelennek meg az eszmei magvak, *rationes seminales* alakjában. Útmutatók efelé az értelmi tökéletesülés és tökéletesség felé, amelyben az ember tapasztalati, tudatos személyiségét megvalósíthatja, mintegy kiélheti. De mint természeti adottságok csak magvak, amelyeknek a gyakorlat termékenyítő hatása alatt kell terebélyes fákká növekedniük, vagy pedig tulajdonképpen értelemben erőforrásokká, erényekké válniuk. *Mivel pedig az értelem sajátos tárgya az igazság, azért fejlődésük csak akkor áll a természetjog védelme alatt, ha az igazságra vannak beállítva és az abszolút igazság a primum Verum értékeli működésüket.* Az ember természetjogi értelmi tökéletesülése tehát csak akkor helyeselhető, ha az igazság, mégpedig az örök Igazságtól mértékelt igazság elérésére van beállítva. A pozitív jogalkotás az egyén természetjogát ebben is megsértheti ha a kutatási szabadság helytelen értelmezésével egyenjogúvá teszi az igazat és a hamisat, még inkább pedig, ha az örök változatlan eszmékkel ellenkező lelkeséget kényszerít az emberekre.

Az ötödik értelmi erény, az okosság, a prudentia elemzése vezet át bennünket a szellemi tökéletesülésnek ahhoz a formájához, amely a gyakorlati életet rendeli alá először a primum Verumnak, azután pedig a primum Bonumnak, a legfőbb Jónak. *A külső világ anyagi adottságainál sokkal értékesebb terület vár feldolgozásra a törekvő képesség, az akarat megművelését illetőleg.* Ennek az irányítója és egyben alakító tényezője az okosság erénye, amely a természetjog konkrét megvalósítására törekszik, ennek egyes rendelkezéseit és parancsait lesi el és állítja a lelkiismeret szavában a cselekvő személy elé. Hogy tehát ennek az erénynek a működése a természetjog egészen különös védelme és ellenőrzése alá van rendelve, minden bizonyítás nélkül is belátjuk, ha elfogadjuk, hogy akaratunk rendezettségétől függ személyiségünk erkölcsi súlya és értéke. Az okosság az értelmi erények között a legfontosabb, ha nemességben a bölcsesség felül is múlja, a többiek közül pedig szépségben egyik-másik meg is előzi. Azon sem csodálkozhatunk, hogy a természet ezt alapozta meg legjobban, amennyiben nemcsak az igaz, hanem a jó ellenőrzése alá is helyezte, és így az értelmi hajlandóság is, és az akarati erő nyomása is arra

készíti, hogy működjék és az egész egyén kormányzását hathatósan valósítsa meg.

Ez is olyan, mint az értelmi élet többi erénye és erőforrása. Magvában adja a természet, a gyakorlat fejleszti ki. *A magvát nevezte el a bölcselet synteresisnek, ami figyelmet, irányítást, megtartást jelent.* Figyelem ez, mivel általa nyílik meg az értelmes ember füle a természet szavának meghallására és fölfogására. Amint a tisztán eszmélő értelem az észelvek révén veszi észre és ítéli meg az igazságot, úgy a gyakorlatra berendezett lelkeség a synteresis által látja meg az erkölcsi élet irányító elveit és ezeket tartja a cselekvő személy elé, hogy fényükben eligazodjék a gyakorlati igazság és a jó meghatározásában és megítélésében. *A synteresis veszi észre a természetjogot,* úgy, hogy benne és általa alakul a természeti hajlandóság nyers adottsága törvénné, joggá. Innen irányító szerepe. Amint nincs értelmi érték az észelvektől való mértékelés nélkül, úgy nincs erkölcsi érték sem a synteresis adataihoz való idomulás és bennfoglaltság nélkül. Ezért illik rá a megtartó elnevezés is. A synteresis a cselekvő személynek nem részleges javát tartja szemmel, hanem tekintete az egészre irányul, mivel faladata az akarat irányítása, amely tudvalevőleg, mint *facultas suppositi*, a személy teljes érvényesülését célozza. A synteresis azzal, hogy megfigyeléseit, irányításait közli a cselekvő személyivel, egyrészt egyesíti annak cselekedeteit, harmonikus egészbe olvasztva azokat, másrészt pedig mintegy hozzá tapasztja mind a személyt, mind ennek életmegnyilvánulásait az erkölcsi élet általános elveinek forrásához, Istenhez. Igazi megtartó tehát ez a szellemi, értelmi szeizmográf, amely a legfőbb Jóból kiinduló vonzásra és irányításra természetszerűen reagál. Amikor tehát a természet a lelki tökéletesülést kötelesség formájában állítja az egyén elé, akkor ehhez föltétlenül biztosan működő erő alakjában jogot is adott neki, amely úgy viszi lelkeségét a legfőbb Jó felé, hogy - ha egyelőre ugyan csak tudattalanul - de mindenesetre nagyobb súllyal hajoljon ahhoz, mint bármily részleges jóhoz, sőt, önmagához is.

A synteresis adatait vizsgálva, a következő főbb természetjogi vonatkozásokat vezethetjük le az egyéni tökéletesülés kötelezettségére vonatkozólag.

*A synteresis a jót általában parancsolja, illetve a jónak, mint ilyennek a hangját közvetíti: bonum est faciendum, malum est vitandum.*⁵ Ebben foglalja össze mondanivalóját és bár nem határozza meg, hogy mi az a jó, amelynek akarásától az erkölcsi élet értéke függ, egyet biztosan kimond ebben a tételben: a bonum universale, az egyetemes jó az, amiben a jónak, mint ilyennek az eszméje föltalálható, legyen minden akarati megmozdulás indítóoka és mértéke. Ami ennek a határain kívül van, az malum, rossz, az akaratot taszító adottság. A természetjog tehát bekapcsolja az összes részleges akarati tényeket az általános jó vonzókörébe s azt kívánja, hogy a cselekvő személyt a tökéletességre való

---

⁵ A jót tenni, a rosszat kerülni kell.

törekvésében ennek az akarása, az előtte való meghajlás és tisztelet vezesse. De a természetjog nem elégszik meg az ilyen határozatlan megjelöléssel. Amint ontológiailag elvezeti a gondolkozó embert az önmagában létezőhöz, úgy erkölcsi síkon is megmutatja neki a bonum universale-t már nem logikai kiterjedésében, hanem teljes, átfogó tartalmában, mint legfőbb Jót, amelyet önmagáért kell akarni és minden részleges jóhoz azért és annyiban vonzódni, mivel ebben a legfőbb Jóban és hozzá viszonyítva érdemes a "jó" a kívánatos elnevezésre. Ebben mondja ki a természetjog a synteresis révén az akarati élet legfőbb törvényét: *szerezd Istent mindenek fölött önmagáért, minden mást pedig Istenben, neki alárendelve.*

A természetjog tehát parancsolólag előírja az erkölcsi tökéletesülés föltétlen követelménye gyanánt, hogy az egyén végső célt válasszon és ennek alakító ereje előtt meghajoljon. Enélkül lelkisége a széthúzó erők küzdőterévé válik és nem tökéletesülés, hanem szétesés, bomlás jelentkezik a lélekben. Élet ott van, ahol a belülről induló cselekvés határpontja a cselekvő alany gazdagodása. Ahol ez nincs, ott az actio transiens mintájára nem az alany, hanem a kívülről levő adottságok nyernek vagy vesztenek valamit. Így az erkölcsi életnél is. Az erkölcsi alakítás terén csak akkor beszélhetünk életről, ha minden megmozdulás belülről indul ki és a cselekvő alany személyiségének gazdagodásában végződik, ami egy olyan formáló tényezőt tételez föl, amely minden megmozdulást mint egyénileg elgondolt és ebben szentesült cselekményt tüntet fel és ezt valóban egy, osztatlan személy tulajdonává teszi.

A bölcsélet a finis in communi-ban, a végső célban határozza meg az erkölcsi élet általános mozgató erejét. Mint az akarat tárgya azt a vonzóerőt jelöli meg általános körvonalaiban, amely az akaratot cselekvésre indítja és amely nyugalmat, minden további vágyat vagy kívánságot kizáró lelki kielégültséget ígér. Ebben a formában boldogság, beatitudo in communi a neve és természetjogilag azt jelzi, hogy az Alkotó megjelölt egy tárgyat, amelynek birtokában az ember boldog, kielégült és kiegyensúlyozott lehet, és amelynek eléréséhez és birtoklásához jogot, azaz megfelelő lelkierőket adott neki. *Ezért az ember természetjogához tartozik a boldogság utáni törekvés és ennek olyan elérése, amilyen a konkrét adottságoknak és helyzetnek megfelel.* Ha tehát a Teremtő a boldogság tárgyát a természetes életterén kívül vagy azon felül határozza meg, akkor az egyénnek a hozzá idomított lelkiséggel és beállítottsággal kell az után törekednie. A boldogságvágyat minden földi hatalomtól függetlenül birtokoljuk és éppen azért senkinek sincs hozzá joga, hogy ebbeli igényeinket korlátozza, vagy elérésében bármiként gátoljon bennünket. Ennek magvát a természet Ura vetette el lelkünkben és ha tárgyának meghatározásában nem akarunk tévedni, akkor folyton lesnünk és hallgatnunk kell szavának suttozását, de néha dörgését is, ha t.i. ott akarnánk azt megtalálni, ahol fel nem található. Ez a teljesen kielégítő jó azonban nemcsak tárgya, hanem indítóoka is az akarat megmozdulásainak. Amint emberi mivoltunknál fogva az igazságot csak darabonként találhatjuk meg és olvaszthatjuk be személyi

létünkbe, úgy a jó birtoklásában is hasonló folyamat játszódik le lelkünkben. A mindent átfogó jó földi életünkben nem jelenik meg lelki szemünk előtt, hanem csak egyes javakban, amelyek részeseznek a jó vonzó, mozgató sajátosságában. Tudatunk elemzése szerint is az emberi akarat természeti törvénye, hogy a részleges javakat célirányosan, mint az általános boldogságvágy vetületeit akarja, hogy így ezek összességének birtoklásában jusson el a teljes kielégültség állapotához. Ámde ez nem jelezheti az értékrendet, az *ordo perfectionis*-t, mivel a részleges javak összegéből sohasem alakulhat ki az általános és így végtelen érték. Megfordítva áll tehát a dolog: a részleges jó akarását megelőzi, mint indítóok és így végső cél a boldogság akarása, úgyhogy az erre való beállítottság nem esedékes, nem is emberileg kigondolt játék, hanem természeti szükségszerűség. A természetjog parancsolólag sürgeti a végső cél akarását, mint minden részleges megmozdulás tulajdonképpen indítóokát. Az *így fogalmazott végső cél a finis in communi, olyan hatalom, amely előtt az erkölcsi érték és tökéletesülés után törekvő embernek föltétlenül meg kell hajolnia*. De a természetjog ennek az indító, irányító hatalomnak és erőnek a székhelyét, alanyát is meghatározza. Isten, mint Fölség (*maiestas*) parancsol olyan tiszteletet és érzületet, hogy a teremtmény minden megmozdulását alárendelje a legfőbb Jónak, mint végső célnak. Onnan van ez, hogy az érzékelhető valóság Istenhez, mint *primum ontologicum*hoz vezet el, amelyre a valóság minden formája, mint végső okra vezetendő vissza. A valósághoz pedig hozzá tartozik a cselekvés, a működés is, ami tehát éppúgy függ Istentől, mint a lét statikus adottságai. *Istennek ez a mindenre kiterjedő hatalma állítja Öt elének a Fölség sajátossága szerint*. Az értelmes lénynek tehát ilyen minőségben kell Istent akarnia és minden akarati megmozdulásában állítania. Ezért Istennek, mint végső célnak az a természetjoga, hogy az erkölcsi történet területén minden feléje irányuljon és az általa való értékelést el ne kerülje. Vagy pozitív értékelést ad így a teremtmény cselekedeteinek, tehát elfogadja azokat, vagy pedig mint korcsalakulatokat elveti, az erkölcsi hiány és semmiség bélyegét nyomja rájuk. A teremtménynek pedig természetjogi kötelessége hogy Istenben keresse végső célját és így részleges akarati tényeit a hozzá való viszonyítással szentelje meg, tegye megingathatatlanokká és erősen álló erkölcsi értékekké. *Mindent Istenben akarni, ez a legfőbb Jó természetjoga, mindent Istenért akarni, ez pedig az isteni Fölség parancsa és hatalmának kényszerítő ereje*.

Így találtuk meg az egyén természetjogi vonatkozásainak és beállítottságának végső alapját és egyben azt a hatalmat, amely előtt az erkölcsi téren meg kell hajolnunk. Egyedül csak Isten parancsolhat az értelmes lénynek, mert benne a tőle származó méltóság csillan föl. Minden más hatalom csak Isten nevében köthet, és ha a köteléket hordozzuk, akkor Isten terhét viseljük, ha pedig a földi hatalom előtt meghajlunk, Isten előtt alázzuk meg magunkat. Ha tehát a természetjog egyedi vonatkozásait akarjuk jellemezni, akkor azt ezzel a tétellel fejezhetjük ki legjobban: *az értelmes lény minden megmozdulásának mind az igaz, mind a jó területén Istenből kell kiindulnia és Benne kell*

végződnie. Minden részleges adottság az általánosban gyökerezik és ott válik értéké. Ezért kell a teremtménynek is tudatosan bekapcsolódnia a *primum verum et bonum*-ba, amelyhez mint *primum ontológiáimhoz* a létadás elkerülhetetlenül szükséges erői kötik le.

Ebből azt is láthatjuk, hogy *az a földi halalom, amely az embert kiszakítja Isten vonzóköréből, nem jár a természetjog útján,* igen részlegesen és csak Istennek alárendelten lehet a Teremtő képmásához nyúlni. Minden túlkapástól véd a természetjog, amely egyenesen Istenhez utalja azt, akinek homlokára rá van nyomva az Alkotó képének hasonmása,

A természetjog nemcsak az ember belső tökéletesülésének irányelveit szabja meg, hanem a külvilághoz való viszonyát is körülírja. Teste szerint az anyagi világba van bekapcsolva, ennek törvényeire utalva és a belőle való táplálkozás nemcsak fönntmaradásának, hanem szellemi tökéletesülésének is elengedhetetlen természeti előfeltétele. Ezzel a természetjog az anyagi világ használatára utalja az embert és neki, nemcsak mint közösségnek, hanem egyedi határozottságában is megadja az elidegeníthetetlen használati jogot, a *ius ulendit*. Ennek mibenlétéről és kiterjedéséről "Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin" c. művünkben tárgyaltunk. Itt csak azt a legfőbb elvet szeretnénk hangsúlyozni, amely az egyénnek az anyagi világhoz való viszonyát állapítja meg és szabályozza. Az anyagi természet az értelmes lény előtt, mint idegen jószág jelenik meg. Hogy ki az Úr, hamar eldöntheti. Az, aki létrehozta, alakította és fönntartja. Föltétlenül el kell jutnunk a fölötte álló transzcendens tényezőkhöz, amelynek az anyagi világ elidegeníthetetlen tulajdona. Ha tehát ez a legtöbb Úr, a *supremus Dominus*, javait teremtményének használatra átengedi, akkor csak Neki alárendelt jogot kölcsönöz és biztosít annak. Ezért nem ad neki ahhoz jogot, hogy az anyagi világot a legfőbb Úr rendelkezéséből kivonja. Más szóval a természet javai használatának vissza kell tükröznie az istenviszonylatokat. *A természetjog parancsa tehát, hogy az anyagi javak ne legyenek a végső cél, vagy pedig az emberi mivolt abszolút értékmérői.* A természetjog a földi javakat a személyi lét teljes kifejlődésének és fönntmaradásának eszközei gyanánt jelöli meg. Ilyennek kell tehát lenni azok használatának is, úgyhogy értékmérőjüket az emberi méltóságban és ennek szükségleteiben kell keresnünk. Aki nem ezzel a lelkeséggel közeledik a földi javakhoz, nem jár a természet útmutatásának útján és sem ő maga, sem pedig használati cselekedetei nem állhatnak a természetjog védelme alatt. Itt találjuk meg nem egy gazdasági rendszer temetőhelyét, amely a történelem folyamán föllépett, de itt van annak a számtalan egyéni tragédiának kiinduló pontja és befejezője is, amelynek mi magunk a tanúi vagyunk. A természetjog is gyakorol megtorló, büntető hatalmat, csak büntetésének kimérésében lassúbb, mint a tapasztalati igazságszolgáltatás. Maga a megtorló büntetés azonban biztosabb és hatásosabb minden más hasonló ténykedésnél. Ezért olyan megrettentőek azok a kataklizmák, amelyek a használati joggal való visszaélést kísérik.

Végül még egy szempontot kell különösen hangsúlyoznunk a használati joggal kapcsolatban. Sehol nincs olyan egyenlőség az emberek között, mint ebben a pontban. A használati jogot az ember egyenesen az Istentől kapja, akinek intézkedésében még nyomát sem látjuk annak, hogy ember és ember között különbséget tett volna. A *természetjog elsőrendű* és alapvető intézkedéséhez tartozik a használati jog-egyenlőség. Ennek további meghatározása, korlátozása, irányítása, szóval egyenlővé tétele már nem a tiszta természetjog számlájára írandó. A levezetett természetjog a földi dolgok használatának módját magántulajdon formájában javasolja, a tételes jog pedig, főleg azonban a romlott emberi természet és kapzsiság a legkülönbözőbb barikádokat emeli, hogy a használati jogot megnehezítse, lehetetlenné, de mindenesetre egyenlőtlené tegye. Innen a szociális kérdés megoldhatatlansága és a meg nem szűnő békétlenség az emberek között. A természet mindenütt az abszolút egyenlőségből és egyenértékből indul ki, de végső kiegyenlítődést csak az egyenlőtlenesség, az összeütköző erők temperálása révén ígér és valósít meg. Az általános természet egyenlő és egyenértékű minden faji adottságban, az egyedi vonások révén azonban egyenlőtlené válik. Mindkettő hozzátartozik a természet intencióihoz, amelyek szerint a fajfenntartás, a faj maradandó, örök természete csak így biztosítható. Így az anyagi javak használatára irányuló beállítottságnál is. *Ha ezek élvezetében és birtoklásában valósulna meg az ember, akkor a természetnek a gyakorlatban is teljesen egyenlő használatot kellene kikényszerítenie.* De ez nem így van, mivel az anyagi javak csak eszközök az emberi lét kialakításában. Ezért a birtoklásukban és élvezetükben való egyenlőtlenesség nem természetellenes, hanem ésszerűen szabályozható aszerint, hogy mennyire tudja valaki rányomni az esse sec. rationem bélyegét a külvilágra, és hogy mennyire van szüksége neki a megfelelő emberi lét kialakításához. Az abszolút egyenlőségnél kezdi tehát a használatot parancsoló természet, de az egyedi egyenlőtlenesség útján valósítja meg a kiegyenlítődést, ami a birtoklásra és élvezetre beállított akarat megnyugtatózásában és megnyugvásában valósul meg. A természet ésszerű használatot parancsol meg és azt kívánja, hogy ennek mértékét a személyi arányos lét megvalósításában keressük. *Az ésszerű használatra kell tehát az egyénnek berendezkednie, erre kell, ha másként nem, kényszerrel ránevelődnie.* Ebben az ésszerű affektív megnyugvásban adott a természetjog olyan nyugvópontot, amelyben a különböző törekvések kiegyenlítődhettek és a társadalmi béke létrejöhet. Azt kell tehát hirdetnünk, hogy a szociális kérdést is csak egy módon, az erkölcsi értékek megvalósításával lehet megoldani. Bármennyire gyarapítsuk is a földi javakat, bármit juttassunk is belőlük az embereknek, a velük szemben való helyes erkölcsi beállítottság nélkül a földi javak minden fajtájú és mennyiségű bősége csak újabb küzdelmek kiindulópontjává válik.

A mondottak szerint az ember, mint egyén jogszemély mivoltát és az abból származójogi vonatkozásokat egyedül annak köszönheti, hogy a *primum ontologicum*hoz, Istenhez viszonylik. Létével és mibenlétével együtt kap olyan

előnyöket és jótéteményeket, amelyek a természet adottságait nem illetik meg. Az, hogy mibenlétében az Alkotó mintaképe nemcsak nyomát, hanem hasonmását mutathatja föl, egyszerre fölemeli a természet többi adata fölé. Kultúrlénnyé válik, amelynek joga és kötelessége az isteni élet lemásolása, mindannak az ellesése, ami emberi létét az igaz és a jó szempontjából értékesen, az istenképességhez méltóan alakítja ki. A primum ontologicumhoz való szükségszerű lekötöttség felismerése és elismerése pedig az embert vallásos lény színében tünteti föl. Mint jogszemély a legfőbb Jóval, Fölséggel és Úrral áll szemben. Az ebből eredendő viszonylatok írják körül az ember tökéletesülésének határait és jellemzik ennek módozatait. A természetjog keretei között csak addig mozog, ennek védelmére csak addig tarthat számot, amíg ezt a viszonyt megőrzi és tiszteli. Ha más a lelkiisége, akkor a természetjog keretein kívül mozog és a természeti, főleg a ferde emberi erők szabad prédájává válik. Jogszemélyi méltóságánál fogva végül az anyagi világ felhasználó urává lesz, úgy, hogy ennek leigázásában és Isten akarata szerinti alakításában emberi mivoltának igen megfelelő életteret találhat.

A természetjog egyedi vonatkozásai szerint tehát az ember mint kultúr- és vallásos lény jelenik meg a valóságban, mint ilyen foglal helyet a nagy mindenségben.

FLORILEGIUM

Ha a keresztény civilizáció új korszaka megszületik, a szemlélődés és a szellemiek törvénye valószínűleg maga alá fogja vonni a profán és ideig való rendet, így ez a kor a profán megszentelődésének kora lesz.

(Jacques Maritain)

***

Tudjuk, hogy minden történésnek kettős arculata van. Az egyik, a közvetlenül felfogott és átélt, csupán a változó tüneményeket mutatja. A másik a szellem átformáló erejét szemlélteti, és teljes valóságban Isten örök terveiben bontakozik ki. Szent Ágoston is ezek keresésében és szemlélésében talált megnyugvást, mikor a maihoz hasonló romboló átértékeléseket látta. Ennek leszűrődése halhatatlan értékű műve, a *De civitate Dei*. Nyomdokain kell nekünk is járnunk, ha azt akarjuk, hogy az emberi képmutatás, szenvedély, becstelenség és kegyetlenség szemlélete meg ne ingasson és a szellem tagadásához ne vezessen bennünket. A teremtmény nyögésétől és vajdó fájdalmaitól, amelyekről Szent Pál olyan ékesszólással beszél, senki sem szabadulhat meg. Nemcsak testi, hanem lelki életünk is alá van verve ezek törvényének. A szennyes áradat ne sodorjon bennünket magával, hanem ha keresztülmegy rajtunk, szükségszerűen érint bennünket, mivel benne élünk, tisztuljon meg lelkünkben úgy, hogy hitünk és keresztény elveink erejében utolsó maradványait is el tudjuk távolítani. Emberi hatalmaktól és ezeknek jó és rossz befolyásolásától nem mentesíthetjük magunkat. De nem rájuk támaszkodunk, és nem tőle várjuk nagy emberi és szellemi mivoltunk megvalósulását és kialakulását. Istenhez pedig csak Krisztus által és erejében közeledhetünk.

(Horváth Sándor)